

Dubravko Mačečević*

SLOBODNA I POŠTENA MEĐUNARODNA TRGOVINA: PANACEJA ILI NOVA PANDORINA KUTIJA?

Sažetak

Ukupni globalni procesi na međunarodnom tržištu s osvrtom na fenomen globalizacije sa svim karakteristikama i implikacijama na svjetsku ekonomiju, obilježavaju suvremeno svjetsko gospodarstvo, i analogno tome zorno ukazuju na procese u svjetskoj trgovini u vezi s multilateralizmom i regionalizmom. Bezgraničnost globalne ekonomije, nevidljivost njenih aktivnosti, kao i nemjerljiv potencijal kibernetičke tehnologije pobuđuju višestruko mjerene performace izraženih očekivanja o vrijednostima zarađenim iskorištavanjem budućih poslovnih prilika. Razmatranje suvremenog gospodarskog razvoja podrazumijeva izlaganje gorućih problema u suvremenom svijetu poput vrednovanja i dostojanstva ljudskoga rada, analize djelovanja postojećih ekonomskih i političkih struktura, kao i značenja i uloge univerzalnih etičkih načela. Stoga se nastoji razmotriti osnovna pretpostavka složenosti međunarodnog okruženja i specifičnosti koje proizlaze iz različitosti ekonomskih, političkih i društveno – kulturalnih sustava uključenih u poslovne procese na globalnom tržištu u smislu razumijevanja složenosti utjecaja kulture društva na oblikovanje poslovnog ponašanja, izgradnju organizacijske kulture i koordiniranje aktivnosti usmjerenih prema uspostavljanju interkulturalnih odnosa na globalnom tržištu.

Ključne riječi: promjene, globalizacija, globalno društvo, globalno tržište, slobodna trgovina, poštena trgovina, međunarodna trgovina

1. Uvod

Sukladno činjenici nastanka globalnih promjena dubokim transformacijama društvenih odnosa i oblika državnih uređenja, nameće se važnim između ostalog promatrati njihovo ekonomsko i političko značenje, a ne isključivo i izdvojeno političke posljedice tehnoloških, ekonomskih ili kulturnih procesa. Neuvjerljivo bi bilo dokazivati kako intenzifikacija općepriznatih društvenih odnosa koji povezuju udaljene i odvojene lokalitete na način da su lokalna događanja oblikovana događajima koji

* dr.sc. Dubravko Mačečević, profesor visoke škole, Veleučilište Velika Gorica, dubravko.macecevic@vvg.hr

se zbivaju mnogo milja dalje i obrnuto (Giddens, 1996), ne uključuje fundamentalne promjene. Doista, globalne promjene su fundamentalne (Scholte, 2005), ali analizirajući ih u uvjetima koje stvara globalizacija prije bi se moglo reći da nose obilježje izrazito problematičnih promjena. Ako ona uključuje promjene duboke i širokog raspona tada je od izuzetne važnosti postaviti i pitanje značenja pojma „globalno”, tako da nadilazi transformacije prostorno sadržanih društvenih odnosa dajući mu puno društveno kao i prostorno značenje te značenje zaštite čovjekove okoline i prostorne povezanosti, a što sublimira činjenične osnove ili „sustav integracije globalnog društva” (Shaw, 1994).

Društva nisu harmonična i nisu vrijednosno ujedinjeni društveni sustavi kako to zamišljaju neki sociolozi funkcionalisti, već je globalno društvo visoko segmentirano, stratificirano i konfliktno, a njegova je kohezija očigledno slaba. Proširenje kohezije globalnog društva ovisi o praktičnim vezama između vrijednosti, institucija, interesa i organizacije partikularnih društvenih grupa. Ali usprkos vrlo snažnim ograničenjima na globalnoj koheziji, rastuća svijest svjetskih humanih zajednica relativizira sve partikularističke nacionalizme i druge ideologije. Pojam globalizacije nosi sa sobom konotacije nemilosrdnog, mehaničkog raspona tržišnih odnosa, ali ono što ne nosi je uloga svijesti globalno orijentirane akcije, čak ni povoljan tržišni raspon, a kamoli ostale manifestacije globalnih promjena. Potpunije značenje globalnoga sugerira obuhvatnije i sadržajnije razumijevanje procesa globalnih promjena od globalizacije. Na globalne promjene može se gledati kao na primarno ekonomske i kulturalne, s političkim i vojnim reakcionarnim ili epifenomenalnim obilježjem.

2. Svjetsko tržište u vrtlogu promjena

2.1. Globalitet promjena

Rasprave o globalizaciji često pobuđuju pomisao da se nešto značajno događa u svijetu: to je nastanak „jednog mjesta” i iskustvenog kao takvog, globalne prakse, vrijednosti i tehnologija koji sada oblikuju ljudske živote do točke kao da ulazimo u „globalno doba”, ili da globalna integracija ima za posljedicu kraj nacionalne države (Ohmae, 1995). Globalizacija je i prijeporan proces. Odavno je taj termin korišten kako bi dao smisao spektakularnim promjenama, a znanstvenici su raspravljali o njenom značenju i upotrebi. Kao pojam postaje globalno popularna tema koja je poslužila da kristalizira neslaganja oko pravca promjena u svijetu uopće. Jedna grupa znanstvenika drži da je globalizacija proces nesmiljene integracije tržišta, nacionalnih država i tehnologija najvišeg stupnja, čime omogućava pojedincima, korporacijama i nacionalnim državama da se protegnu po svijetu dalje, brže, dublje i jeftinije nego ikada prije (Friedman, 1999). Druge grupe znanstvenika ne gledaju na globalizaciju kao na neumo-

ljiv proces, već kao na promišljen, ideološki projekt ekonomske liberalizacije tako da podvrgava države i pojedince intenzivnijim tržišnim snagama.

Postoji visok stupanj suglasja raznih autora o tome da je globalizacija društveni proces. Izvjesne se razlike javljaju oko pitanja o kakvom je društvenom procesu riječ. Jedni su spremni ocijeniti kako je riječ o apsolutno pozitivnom društvenom procesu koji dovodi do povezivanja ljudi širom svijeta, do snaženja komunikacija među ljudima bez obzira na državne granice, do ubrzanog protoka roba, novca i kapitala širom svijeta, ekonomske suradnje, prijenosa i prerade najraznovrsnijih informacija, do naglog razvoja međunarodne suradnje među državama, međunarodnim organizacijama i institucijama, što sve vodi ekonomskom napretku, potiče i ubrzo demokratizaciju, kako u svijetu tako i u svakoj zemlji pojedinačno, i omogućuje rast sigurnosti u suvremenom svijetu. Prema drugima, globalizacija je apsolutno negativan društveni proces utemeljen na težnji svjetske velesile – SAD-a, da ostvari svoju hegemoniju nad cijelim čovječanstvom, prije svega s ciljem zaštite svojih ekonomskih interesa. Nadalje, ukazuju na činjenice da su nositelji tog procesa različite multinacionalne kompanije.

U potpunom smislu, globalizacija je iskovana u mnogim dijelovima društva s obilježjem temeljnog okvira najšireg spektra događaja koji okružuju ekonomsku, društvenu, političku i kulturnu evoluciju. Prema tome, ona odražava najšira zapažanja o tome da je svijet rapidno oblikovan u podijeljenom društvenom prostoru ekonomskim i tehnološkim snagama i da događaji u jednom dijelu svijeta mogu imati duboke posljedice na životne prilike pojedinaca ili zajednica na drugoj strani svijeta. Za globalizaciju se drži da predstavlja globalno širenje ljudi, informacija i poslovanja baš tako kao pojačavanje tih globalnih povezivanja. Te veze su postale regulirane i čvrste, radi značajnog i brzog rasta. Proces je globalizacije permanentno pod utjecajem grupe čimbenika koji djeluju u konvergentno-divergentnom rasponu. Geopolitički čimbenici djeluju smanjenjem konflikata i političkom suradnjom (konvergencija) ali i ratovima, terorizmom i regulacijom i kontrolom (divergencija). Sociokulturni čimbenici djeluju konvergentno kulturnom suradnjom, prilagođavanjem i mobilnosti, a divergentno nacionalizmom socijalnim nemirima i kulturnom isključivosti. Tržišno-ekonomski se čimbenici manifestiraju liberalizacijom tržišta, ekonomskom suradnjom (konvergencija), kao i ekološkom destrukcijom i nerazvijenom infrastrukturom (divergencija).

Ekonomska globalizacija je razumijevana kao ekspanzija i difuzija trgovine i financijskih tijekova preko nacionalnih granica tako da odražava iznimne promjene. Jednostavno se definira kao rapidna ekonomska integracija između zemalja. Pokrenula je porast liberalizacije međunarodne trgovine i izravnih inozemnih ulaganja i slobodnije tijekove kapitala. Proces se manifestira uglavnom kroz intenzifikaciju međunarodne razmjene roba i usluga, tokova kapitala, uloge multinacionalnih korporacija, reorganizacije proizvodnih mreža na međunarodnoj razini i usvajanja nove

tehnologije, uključujući informacijsko-komunikacijsku tehnologiju. Različite dimenzije tog procesa međusobno povezane uzajamno jačaju.

Globalizacija se odnosi na mnogostruka povezivanja i međusobne povezanosti između država i društava tako da stvaraju sadašnji svjetski poredak. To podrazumijeva proces događanja, odluka i aktivnosti u jednom dijelu svijeta što ima značajne posljedice za pojedince i zajednice u udaljenim dijelovima svijeta. Globalizaciju prate fenomeni: (1) *opseg* (to definira skup procesa koji obuhvaćaju više od globalnog ili koji operiraju širom svijeta; koncept zato ima prostornu konotaciju) i (2) *intenzitet* (implicira intenzifikaciju na razini interakcije, međupovezanosti ili međuzavisnosti između država i društava koja konstituiraju svjetsku zajednicu). Stoga, uz *protezanje* ide i *produbljenje* globalnih procesa. Globalizacija može biti promatrana kao proces (ili skup procesa) koji utjelovljuje transformaciju u prostornoj organizaciji društvenih odnosa i transakcija – procijenjenu u uvjetima njihove širine, intenziteta, brzine i utjecaja – generiranje transkontinentalnih i interregionalnih tijekova te mreže aktivnosti, interakcije i vježbe snage (Held et al., 1999). Globalizacija je, dakle, kompleksan skup procesa, a ne jedan jedini proces. A oni se odvijaju kontradiktornim i opozicijskim načinima. Većina ljudi misli o njoj jednostavno kao o odvlačenju moći ili utjecaja iz lokalnih zajednica i nacija prema globalnoj areni. To stvarno i jest jedno od njezinih posljedica. Nacije gube dio svoje ekonomske moći koju su nekada posjedovale. Ipak, ona također ima i suprotan učinak. Globalizacija ne vuče samo prema gore, već također gura prema dolje, stvarajući nove pritiske na lokalnu autonomiju. Nacije su postale premale da bi riješile velike probleme, ali također i prevelike da bi riješile male probleme. Također, globalizacija spreže prostranstva i kreira nove ekonomske i kulturne zone unutar i između nacija.

2.2. Globalno tržište

U temeljima globalizacije leži snažna tendencija približavanja idealu slobodne trgovine (engl. *free trade*) što u cijelosti odgovara slici potpune konkurencije na svjetskom tržištu. Taj je model izuzetno atraktivan i to kako za potrošače tako i sa stajališta racionalnog korištenja resursa uopće. Tržišnim je subjektima na slobodnom svjetskom tržištu omogućeno stvaranje tržišne instance u bilo kojem dijelu svijeta, pri čemu se profit stvara samo prodajom i bez uplitanja država kod formiranja cijena. Temeljem ponude i potražnje i bez ikakve regulacije formiraju se cijene na tržištu koje se samo uređuje kao jedina organizirana snaga u gospodarstvu. Kapitalističko je tržište mehanizam koji je uvijek išao u suprotnom pravcu od bilo kakve podjele između unutarnjeg i izvanjskog. Kočeno je isključenjima, a raste uključivanjem uvijek povećavajući broj onih koji su unutar njegove sfere. Profit može biti produciran samo kroz kontakt, dogovor, razmjenu i trgovinu. Ostvarenje svjetskog tržišta tvorilo bi određenu točku ove tendencije. Globalno tržište ne može egzistirati bez određene forme pravne

regulacije, a ova pak ne može opstati bez moći koja jamči njeno provođenje. Pravna regulacija globalnog tržišta ne označava samo novi najviši oblik moći koji ta regulacija sama organizira; u tom se ustroju pokazuju drukčije mogućnosti života i otpora, produkcije i klasne borbe. Riječju, potvrđuje se potreba za poštenom trgovinom (eng. *fair trade*). Globalna dimenzija tržišta ne predstavlja samo genuinu formu svijesti, niti samo horizont praktičke imaginacije dugog trajanja već ponajprije aktualni oblik organizacije. Štoviše, ne radi se o neformalnom obliku organiziranja, već i više od toga: o novom ustroju.

Globalizirano tržište političko jedinstvo postiže atributima koji su oduvijek karakterizirali suverenost: to su vojna, monetarna, komunikativna, kulturalna i lingvistička moć. Komunikativna sila se pak prevodi u trijumf jednog jedinog kulturalnog modela ili univerzalnog jezika. Taj je dispozitiv moći nadnacionalan, globalan i totalan. U ubrzanom procesu prožimanja svih krajeva svijeta moć globalnog tržišta se koristi ekonomsko-financijskim ujedinjenjem kao instrumentom uspostavljanja imperijalnog prava, intenzivirajući kontrolu nad svim aspektima života. Stoga je potrebno naglasiti upravo tu biopolitičku kvalitetu moći globalnog tržišta čije je konstituiranje označeno stanovitim rezom: prijelazom iz fordističke organizacije rada k postfordizmu; iz načina produkcije okrenutom tvornicama k mnogo opsežnijim formama iskorištavanja svih resursa. Pritom se radi o socijalnim, nematerijalnim formama koje se tiču života u njegovim intelektualnim i afektivnim artikulacijama, periodima reprodukcije, migracijama i dr.

Globalno tržište stvara biopolitički ustroj zato što je sama produkcija postala biopolitička. To znači da nacionalna država raspolaže dispozitivima disciplinarnog društva u organiziranju funkcioniranja moći i dinamike konsenzusa, konstruirajući istovremeno socijalnu i produktivnu integraciju kao i odgovarajuće modele državljanstva – dok globalno tržište s druge strane razvija dispozitive kontrole koji zaposjedaju sve aspekte života transformirajući ih prema modelima državljanstva i produkcije, što pak koristi totalitarnoj manipulaciji svih vrsta djelatnosti, okoliša, socijalnih i kulturalnih odnosa itd. U onoj mjeri u kojoj prostorno decentraliziranje produkcije pridonosi društvenoj mobilnosti i fleksibilnosti, ono pojačava piramidalnu strukturu moći i globalnu kontrolu aktivacije deteritorijaliziranih društava. Proces je čini se, ireverzibilan i svugdje vrijedi: prijelaz od nacije k moćnom globalnom tržištu; premještanje produkcije iz tvornice u društvo; supstituiranje rada komunikacijom i, konačno, evolucija disciplinarnih načina vladanja u procedure kontrole. Koliko je kapitalizam potican rastom transgraničnih odnosa utoliko su kompanije u proteklom desetljeću imale porast trans-svjetskih marketinških mogućnosti. S globalnim dostignućima na području telekomunikacija, kompjutorizacije i zračnog prometa, kompanije mogu razvijati bilo koji tržišni položaj u bilo kojem dijelu svijeta. Na taj način i više, tijekom proteklog desetljeća globalizacija je tvorila značaj u intenzifikaciji konzumerizma preko

cijelog svijeta. Rastućim prometom, globalna prodaja može kreirati novu ekonomiju obujma i udružene mogućnosti za povećanu profitabilnost. Trošak razvoja suvremene visoke tehnologije značajan je samo na način da globalno tržište osiguranjem adekvatnog obujma pretvori tako rizične pothvate u komercijalno održive. U tom i drugim sektorima, korporativne zarade mogu biti unaprijeđene koordiniranim transsvjetskim marketinškim strategijama tako da između ostalog fokusiraju napore na točku najvećeg profita. Dodatno, kompanija može maksimalizirati dugoročne zarade pokrivanjem inicijalnih gubitaka novim tržišnim lokacijama s visokim viškom prihoda od uspostavljenih prodavaonica. Kao rezultat rasprostranjene globalizacije tržišta, potrošači disperzirani preko cijele planete kupuju istu robu u isto vrijeme.

Gljučna promjena koja se na globalnom tržištu dogodila u proteklom periodu, značajna sa stajališta međunarodnog marketinškog koncepta je pomicanje naglaska u međunarodnom poslovanju s makroekonomske na mikroekonomsku razinu donošenja odluka. Strateški menadžmentski pristup kao osnova suvremenog marketinškog koncepta, zamagljuje granicu između makro i mikro razine čineći je uglavnom analitičkom. To pomicanje k poduzeću kao ključnom nositelju međunarodnog poslovanja i odlučivanja, u značajnom je stupnju unijelo izmjene i u shvaćanju međunarodne podjele rada i bitno promijenilo smjer globalizacije na planu proizvodnje i trgovine između zemalja, što je i primoravalo zemlje na usklađivanje izvoza s njihovim uvoznim zahtjevima, tj. usmjeravalo ih da uvoze onoliko koliko im izvozni prihodi dopuštaju.

Novi uvjeti odvijanja razmjene koja se bazira na individualnim, privatnim entitetima, umanjujući prepreke državne discipline, omogućavaju međunarodnu specijalizaciju koja se može izvoditi s manje ili više državnog nadzora. Novi režim odvijanja trgovine i razmjene uopće izložio je u isto vrijeme ne samo izvozne industrije nego i sve lokalne (domaće) proizvođače međunarodnoj profiliranoj ukupnoj konkurentnosti (posebno cjenovnoj) stvarajući mnogim državama problem gubljenja industrijskih grana u jednom potezu. Obujam svjetske trgovine prelazi značajno svjetsku proizvodnju, posebice posljednjih desetak godina rastao je čak dvostruko brže nego svjetska proizvodnja. Dominantan dio međunarodne trgovine otpada na proizvode iz prerađivačkog sektora u odnosu na primarne proizvode – manje od ¼ svjetske trgovinske razmjene odnosi se na ove proizvode koji se dobivaju neposredno iz prirodnih resursa. Odnosi bivših zemalja u razvoju (sada tzv. novoindustrijaliziranih) s najrazvijenijim ekonomijama nisu više samo kvantitativni već njihova poduzeća imaju izgrađene značajne tehnološke, financijske, razvojne i marketinške veze s vodećim svjetskim firmama i korporacijama, koje u velikoj mjeri usmjeravaju globalne tijekove roba i usluga na globalnom tržištu. Tendencije u izvozu razvijenih zemalja su nastavljene i poslije 90-ih, ali treba uzeti u obzir da su se u ovakve tijekove uključili i drugi regionalni centri, zemlje i firme koje danas igraju značajnu ulogu u međunarodnoj razmjeni i trgovinskim tijekovima industrijskim proizvodima. U biti riječ je

o tzv. tehnološki intenzivnim industrijama koje se pojavljuju na svjetskom tržištu s proizvodima nastalim na temelju snažnih istraživačko-razvojnih *inputa*, čime postižu očigledne prednosti u međunarodnoj razmjeni kroz kakvoću i ostale instrumente marketinškog miksa koje u svojim strategijama primjenjuju uspješne firme. Na toj se osnovi vodi konkurentna borba za odgovarajuće tržišne položaje na globalnom tržištu, a vodeći protagonisti su poduzeća.

U tradicijskom, vanjskotrgovinskom smislu međunarodna ekonomska integracija se često promatra kroz širenje tržišnih veza na temelju većih tijekova trgovinske i faktorske razmjene s jedne, i aktivnosti države u cilju reduciranja prepreka za ove tijekove kao glavnog stimulansa u povećanju stupnja integracije, s druge strane. Taj tip tzv. *plitke integracije* zapostavlja udio u međunarodnoj podjeli rada i na razini proizvodnje. Riječ je o međunarodnoj proizvodnji, što podrazumijeva da poduzeće ima nadzor nad izvjesnom produktivnom aktivom u više nego jednoj zemlji koja se obično stvara putem izravnih inozemnih ulaganja (engl. *Foreign Direct Investments* – FDI), ali i putem različitih nevladiničkih modaliteta angažmana. Taj tip uključivanja na globalno tržište i ostvarivanje veza preko nacionalnih granica mijenja karakter i profil međunarodne ekonomske integracije poduzeća usmjeravajući ga s plitke, na dublju tržišnu integriranost. Istovremeno, dublja integracija razlikuje se od plitke ne samo jednostavno po obliku, odnosno kanalima angažiranja nego i po načinu, pristupu međunarodnom poslovanju i svjetskom tržištu. Stoga se ulaganja u inozemstvu, za razliku od čiste trgovinske razmjene, ne završavaju samo inicijalnim transakcijama već imaju širi horizont jer označavaju opredjeljenje za dugoročnije veze između nositelja poslovne aktivnosti smještenih u različitim zemljama. S gledišta razvoja međunarodnog marketinga u punom smislu to znači da poduzeće mora uspješno stvarati kombinaciju integriranja međunarodne trgovinske i proizvodne funkcije u skladu sa svojim strateškim opredjeljenjem koje je usmjereno na potpunije i dugoročno uključivanje u međunarodnu podjelu rada na svjetskom tržištu (u svjetsku ekonomiju).

3. Smisao eksplicitnih i implicitnih pretpostavki

Razmatranje suvremenog gospodarskog razvoja podrazumijeva izlaganje gorućih problema u suvremenom svijetu poput vrednovanja i dostojanstva ljudskoga rada, analize djelovanja postojećih ekonomskih i političkih struktura, slobodne i poštene međunarodne trgovine, kao i značenja i uloge univerzalnih etičkih načela. Te i takve teme između ostalog nameću potrebu analize neoklasičnog modela ekonomskog ponašanja koji se danas uzima kao „standard norma ponašanja” u ekonomiji, ključni element koje je uključivanje preferencije potrošača u potražnju za robom, a potražnja ovisi o graničnoj korisnosti čime se otkriva karika koja nedostaje u potpunoj teoriji tržišnog mehanizma. Nadalje valja podsjetiti na otkriće kako analizirati gospodarstvo

kao cjelinu, kao istodobno opću ravnotežu rada, kapitala i tržišta proizvoda. U standardnim neoklasičnim modelima sve su robe razmjenjive i na tržištu vrijedi zakon jedne cijene. To znači da su u modelima otvorene privrede uvozne i izvozne robe ravnopravne s proizvodima domaće proizvodnje i da nema barijera koje bi priječile da svjetska cijena automatski određuje i domaće cijene. Slijedeći zakon komparativnih prednosti u uvjetima konstantnih prinosa i potpune konkurencije, takvi modeli rezultiraju ekstremnom specijalizacijom u proizvodnji (Samuelson, 1953).

Krize mogu uzrokovati samo egzogeni šokovi, nema prostora za endogeni kolaps jer se ne razmatra: (1) *contagion* (zaraza), (2) tržišna panika, (3) problem nejednakosti i (4) nepostojanje interakcije među agentima ni mreže koje omogućavaju tu interakciju (agenti su reprezentativni i izolirani – jer takva pretpostavka omogućava jednostavno agregiranje). Osnovne karakteristike ekonomije nazivaju se „nesavršenostima” i „tržišnim promašajima.” Naglasak je na efikasnosti i konkurentnosti, a ne na koordinaciji. Pretpostavlja se da svaki pojedinac djeluje samostalno te da se interakcija odvija putem cjenovnog mehanizma. Ističe se hipoteza efikasnog tržišta – sve bitne informacije sadržane su u cijeni, cijena odražava vrijednost te nam nisu potrebni drugi parametri. Ali agenti međusobno djeluju, interakcija postoji i ona je direktna. Agregatno ponašanje nije tek zbroj individualnog ponašanja. Interakcije dovode do eksternalija koje nisu „nesavršenosti” nego osnovna karakteristika kolektivnog ponašanja. Kolektivne odluke mogu biti racionalne, ali one ne odgovaraju ponašanju pojedinca.

Sve su to karakteristike kompleksnih sustava, pa je logično zaključiti da bi i ekonomiju trebalo modelirati kao kompleksan sustav iz kojeg nastaje agregatno ponašanje temeljeno na interakcijama heterogenih agenata. Agregatna ekonomija nije tek skup/zbroj reprezentativnih individualno djelatnih agenata – postoji lokalna interakcija, prijenos informacija, stavova i očekivanja od jednog agenta do drugog. Kod modeliranja velikih sustava treba uzeti u obzir mikro karakteristike. Sustav može vrlo brzo prijeći iz jednog stanja/faze u drugu i to zbog unutarnje organizacije (endogeno), a ne zbog nekog vanjskog (egzogenog) šoka. Ovim spoznajama može se dodati temeljna ekonomska motivacija i ponašanje ljudi kao plod motivacije. Time se nastoji istaknuti povezanost ekonomije s filozofijom i teologijom (Piderit, 1993), povezanost kojom se pomaže ekonomiji da bude i ostane u službi čovjeka, njegovog osobnog i zajedničkog dobra. Tržišno gospodarstvo predstavlja oblik organizacije gospodarskog života koji je utemeljen na načelima privatno-poduzetničke inicijative i slobodne konkurencije, i koji gospodarska pitanja primarno rješava pomoću mehanizma ponude i potražnje u uvjetima zaoštrene, i sve oštrije, konkurencije na tržištu. U tom liberalnom mediju susreta ponude i potražnje: (a) potrošači su slobodni izvršiti individualni izbor između različitih dobara i usluga, (b) proizvođači su slobodni podijeliti rizik i dobit nekog posla koji su slobodno započeli ili proširili i (c) različite kategorije

posloprimatelja slobodne su odabrati svoje zanimanje i organizirati se u sindikalna udruženja.

Ta afirmacija slobode, rizika i mogućnosti, uz neizbježiva ograničenja, ujedinjuje tržišno gospodarstvo i političku demokraciju, u njihovu osnovnom značenju (Samuelson i Nordhaus, 1992). Tržište je komunikacijski uređaj preko kojeg međusobno djeluju kupci i prodavači da bi odredili cijene i količine nekog dobra. Cijene kao ravnotežni kotačić u tržišnom mehanizmu koordiniraju odluke milijuna proizvođača i potrošača na tržištu: (1) više cijene smanjuju potražnju potrošača i potiču proizvodnju, (2) niže cijene potiču potrošnju i obeshrabruju proizvodnju.

Tržište, taj zadivljujući sustav proizvodnje dobara i alociranja resursa, „najoptimalniji” je okvir za ljudske jedinice da promiču vlastite interese i žive svoj život prema vlastitim vrijednostima (Friedman, 1992). Kako bi gospodarske subjekte natjerao da željena dobra proizvode efikasno, tržišni mehanizam neprestano raspodjeljuje nagrade i kazne. Ma gdje to bilo, na točno određenoj fizičkoj lokaciji, preko telefona ili putem računala, uvijek se odvija s okrutnom pripravnosću – tržišta ne moraju raspodijeliti dohodak na način koji se smatra društveno pravednim. U bjesomučnoj jurnjavi za svojim ožudeanim profitom, proizvođači poduzetnici proizvode korisna dobra i usluge koja nisu samo u funkciji maksimaliziranja dobitaka nego služe i zadovoljavanju specifičnih ljudskih potreba – interesa potrošača. Što se prije odbacivalo kao grijeh, sada se pokazuje kao neiscrpn izvor društvene energije – a sveprisutno tržište, kao nekom nevidljivom rukom, egoistično djelovanje učas transmutilira u opće dobro.

Još je Adam Smith uvidio da se neporecive vrline tržišnog mehanizma u potpunosti ostvaruju tek u uvjetima savršene konkurencije, što implicira dovoljan broj poduzeća ili stupnja suparništva da ni jedno poduzeće ne može utjecati na cijenu nekog dobra. „Svaki pokušaj kontroliranja cijena ili količine neke određene robe lišava konkurenciju njezine moći da ostvari zbiljsku koordiniranost individualnih napora, jer u tom slučaju promjene cijena više ne registriraju sve relevantne promjene uvjeta te ne predstavljaju pouzdan orijentir za pojedinčeve postupke” (Hayek, 2001). Tržišta će tada proizvesti onoliko korisnih dobara i usluga iz raspoloživih resursa koliko je to moguće. Međutim, takva idealna, savršeno konkurentna gospodarstva u zbilji suvremenog svijeta ne postoje. Iako su tržišna gospodarstva uvelike decentralizirana, fleksibilna i silno praktična, ona nisu imuna na brojne izazove javne politike. No u usporedbi s kroničnim nedjelotvornostima komandnih privreda tržišna gospodarstva nude neusporedivo veće mogućnosti gospodarskog rasta i razvoja. Nedostaci „nevidljive ruke” poput kronične neefikasnosti (eksternalije, monopol, javna dobra), ozbiljnih makroekonomskih poremećaja i gospodarske krize (visoka inflacija, nezaposlenost), izazovne nejednakosti dohotka i bogatstva (bogate enklave sigurnosti i blagostanja u nepreglednom oceanu siromaštva) u potpunosti su vidljivi.

Prevlašću komodificirane tržišne logike uspostavljen je primat profita nasuprot elementarnim zahtjevima očuvanja života. Ugrozom prirode, ugrožava se ne samo čovjeka, koji joj supstancijalno pripada, već i samo načelo čovječnosti. Teorijski, kapitalizam ne pretendira da stigne na neki uzvišeni cilj – da maksimalizira stopu rasta i stvara najveći dohodak, već jednostavno tvrdi da nijedan sustav ne može bolje maksimalizirati pojedinačne osobne preferencije. Ali on nema nikakve teorije o tome kako su te preferencije bile ili kako bi morale biti formirane. On maksimalizira perverzne, samorušilačke preferencije jednako kao i altruističke, humanitarne preferencije (Thurow, 1997). Uklještena između nesavršenog tržišta i nametljive države, ultraliberalna ekonomija radi fetiš od količine proizvoda nauštrb kvalitete života. Ljudi sve skuplje plaćaju rastuće (ne)blagostanje, pogotovo oni koji se drogiraju neizdiferenciranim gospodarskim rastom, ostvarenim pod svaku cijenu.

U svim naprednim industrijskim ekonomijama može se naći mješovitu privredu u kojoj tržište određuje većinu pojedinačnih cijena i količina, dok država upravlja cjelokupnom privredom pomoću programa oporezivanja, opće potrošnje i monetarne regulacije. Obje polovice – tržišna i državna – neophodne su za zdravo funkcioniranje privrede. Upravljati modernom privredom bez bilo koje od njih je poput pokušaja da se zaplješće jednom rukom (Samuelson i Nordhaus, 1992).

Prilike u kojima čovjek u suvremenom svijetu živi daleko su od objektivnih zahtjeva moralnoga reda, još dalje od zahtjeva društvene ljubavi (Ivan Pavao II, 1991a). Sva zla proizlaze iz slobode koja se na polju ekonomske i društvene djelatnosti razdvaja od čovjekove istine. Ekonomija, naime, samo je jedan vid i jedna dimenzija zamršene ljudske djelatnosti. No ako se ona apsolutizira, ako proizvodnja i potrošnja robe, na kraju, zaposjednu središte društvenog života, te postanu jedina vrijednost društva ne podvrgavajući se ničem drugom, treba tražiti uzrok ne samo i ne toliko u samom ekonomskom sustavu, koliko u činjenici da je sav društveno-kulturalni sustav, ignorirajući etičku i religioznu dimenziju, oslabio te se ograničava sada samo na proizvodnju dobara i usluga. Sve se to može sažeti još jedanput tvrdnjom da je ekonomska sloboda samo element ljudske slobode. Kad ekonomska sloboda postane autonomnom, tj. kad se čovjek gleda više kao proizvođač ili potrošač dobara nego kao subjekt koji proizvodi i troši da bi živio, tada ekonomija gubi svoj nužan odnos s ljudskom osobom, te je na kraju otuđuje i tlači (Ivan Pavao II, 1991).

Ispravnim se čini priznati *pravednu* funkcija profita, ali se ne bi moglo odobriti svođenje čovjekovog rada i samoga čovjeka na razinu komodificirane tržišne raspoloživosti niti monomanično zgrtanje profita temeljnom pobudom proizvodnje. Ekonomski sustav *per se*, ne posjeduje kriterije koji bi dozvoljavali da ispravno razlikujemo nove i uzvišenije oblike zadovoljavanja ljudskih potreba od novih uvedenih potreba koje ometaju oblikovanje zrele osobnosti. Zato je nužno i hitno veliko odgojno i kulturno djelo koje će obuhvatiti odgoj potrošača za odgovornu upotrebu njihove

sposobnosti izbora, oblikovanje visokog smisla odgovornosti među proizvođačima i, pogotovo, među profesionalcima masovnih komunikacija, uz također nužan zahvat javnih vlasti (Ivan Pavao II, 1991).

Konačno, čini se nespornim podsjetiti na Attalijeve opservacije. Kad je znanje roba, sućut je slabost, a velika praznina gnijezdi se u varljivom obilju. Kad je profit određujuća pobuda proizvodnje, egoizam je vrhovno načelo dnevne pragmatike, a (samo)ubilačka rezignacija jedina realnost oštećenog života. I zato smo svi pozvani, štoviše i obvezni, pridonositi proizvođenju smisla u toj mračnoj situaciji, u kaotičnom i deontologiziranom svijetu koji se kreće sve brže i brže i „kojemu je zbog toga potrebno sve više svjetlosti” (Attali, 1998).

4. Zaključak

Ukupni globalni procesi na međunarodnom tržištu s osvrtom na fenomen globalizacije sa svim karakteristikama i implikacijama na svjetsku ekonomiju, obilježavaju suvremeno svjetsko gospodarstvo i analogno tome zorno ukazuje na procese u svjetskoj trgovini u vezi s multilateralizmom i regionalizmom. Pojam globalizacije obuhvaća elemente široke percepcije o proširenju, produbljivanju i ubrzavanju međupovezanosti širom svijeta u svim aspektima života, od kulture do kriminala, od financija do ekologije. Proces globalizacije proteže se preko mnogih domena društvenih i ekonomskih aktivnosti koje su podvrgnute mnogim promjenama, tako da se može s pravom konstatirati kako se mehanizmi i utjecaji globalizacije protežu šire od svjetskog biznisa i proizvodnje, a uključuju elemente koji se odnose na potrošnju, ekologiju, ljudska prava, odmor, politiku i kulturu. Uređivanje vlastitog ekonomskog prostora postaje ključni problem za većinu država jer je potrebno imati pripremljene i prilagođene firme, funkcionalno i transparentno umrežene institucije s efikasnom ekonomskom administracijom, ali i pomirenje s odlaskom nepripremljenih uz snažniju lokalnu prisutnost međunarodnih kompanija na domicilnoj razini.

Na tragu globalne ekonomije nemoguće je izbjeći uvid u njene glavne karakteristike, one koje će obilježiti svaku ideju o širenju poslovanja preko granica domaćeg tržišta, ali i utjecati na strateška promišljanja sa svim implikacijama na poslovnu strategiju nekog poslovnog entiteta. Bezgraničnost globalne ekonomije, nevidljivost njenih aktivnosti, kao i nemjerljiv potencijal kibernetičke tehnologije pobuđuju višestruko mjerene performace izraženih očekivanja o vrijednostima zarađenim iskorištavanjem budućih poslovnih prilika. Strateški inputi derivirani iz analize internog i eksternog okruženja nužni za efektivno formuliranje i implementiranje strategija, istovremeno su efektivne strateške akcije preduvjeti postignuća željenih rezultata strateške konkurentnosti i nadprosječnih prinosa u međunarodnoj trgovini – slobodnoj i poštenoj.

Literatura

1. Attali, J. 1998. *Dictionnaire du XXIe siècle*. Paris: Fayard.
2. Friedman, M. 1992. *Kapitalizam i sloboda*. Zagreb: Globus.
3. Friedman, T. 1999. *The Lexus and the Olive Tree*. New York: Picador.
4. Giddens, A. 1996. *The Consequences of Modernity*. Stanford, CA: Stanford University Press.
5. Hayek, F. A. 2001. *Put u ropstvo*. Zagreb: KruZak.
6. Held, D. et. al. 1999. *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*. Stanford: Polity and Stanford University Press.
7. Ivan Pavao II. 1991. *Centesimus Annus, enciklika*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
8. Ivan Pavao II. 1991a. *Redemptor hominis, enciklika*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
9. Ohmae, K. 1995. *The End of the Nation State : The Rise of Regional Economies*. Boston: Free Press.
10. Piderit, J. J. 1993. *The Ethical Foundations of Economics*. Washington, DC: Georgetown University Press.
11. Samuelson, P. A. 1953. Prices of Factors and Goods in General Equilibrium. *Review of Economic Studies* 22: 1–21.
12. Samuelson, P. A. i Nordhaus, W. D. 1992. *Ekonomija*. Zagreb: Mate, d.o.o.
13. Scholte, J. A. 2005. *Globalization: A Critical Introduction*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
14. Shaw, M. 1994. *Global Society and International Relations: Sociological Concepts and Political Perspectives* (1st ed.). Cambridge: Polity Press.
15. Thurow, L. 1997. *Budućnost kapitalizma : Kako današnje snage oblikuju sutrašnji svijet*. Zagreb: Mate d. o. o.

Free and fair international trade: panacea or new pandora's box?

Abstract

The overall global processes in the international market, reflecting on the phenomenon of globalization with all the characteristics and implications of the world economy, are characterized by the modern world economy, and similarly, they point to the processes of world trade in multilateralism and regionalism. The boundlessness of the global economy, the invisibility of its activities, as well as the immeasurable potential of cybernetic technology, stimulate the multiple measured performance of expressed expectations about the value gained by exploiting future business opportunities. The contemplation of contemporary economic development implies exposing to burning problems in the modern world such as valuation and dignity of human work, analysis of the work of existing economic and political structures, as well as the meaning and role of universal ethical principles. Therefore, the aim is to consider the basic assumption of the complexity of the international environment and the specificities arising from the diversity of economic, political and socio-cultural systems involved in global business processes in terms of understanding the complexity of the influence of the society's culture on business behavior formation, organizational culture building and coordination of activities establishing intercultural relations in the global market.

Keywords: change, globalization, global society, global market, free trade, fair trade, international trade